

De kwaliteit van de politieke verslaggeving in Nederland en België

Inleiding

Peter Van Aelst (Universiteit Leiden)

De meeste politicologen zijn nieuwsjunkies. Ze starten de dag met het bekijken van de (online) krant, checken in de loop van de middag enkele blogs of buitenlandse nieuwssites en eindigen met het betere nieuwsmagazine op televisie of radio. (Ook als u niet aan dit profiel beantwoordt is het toegelaten verder te lezen). We volgen de politieke actualiteit op de voet en de nieuwsmedia zijn daarbij veelal onze voornaamste bron van informatie. Tegelijk hebben we een erg 'ongemakkelijke' relatie met deze nieuwsverschaffers. Wie zijn oor te luisteren legt in een koffiekamer vol politieke wetenschappers hoort weinig goeds over de media: er is te veel aandacht voor het banale incident, te weinig voor de structurele processen. Te veel eigen kerktoren, te weinig buitenland. Te veel waan van de dag, te weinig historische context. Nee, een politicoloog zonder (kritische) mening over de manier waarop journalisten over de politieke actualiteit berichten is zeldzaam. Toch hebben we ervoor gekozen de deelnemers aan dit symposium niet *at random* te selecteren, maar op zoek te gaan naar mensen

die zich iets meer in de materie hebben verdiept.

De aftrap voor de discussie over de kwaliteit van de politieke verslaggeving in de Lage Landen wordt gegeven door emeritus Herman Van Gunsteren die een jaar lang meeliep met journalisten in de wandelgangen van Den Haag. Hij schreef er een boek over en vat zijn voornaamste bevindingen voor u samen. Zijn 'het-valt-allemaal-wel-mee'-verhaal gaat in tegen de eerder geschetste opinie onder politicologen (in de koffiekamer). Een eerste reactie en aanvulling uit de journalistieke wereld komt van Frits Bloemendaal (Geassocieerde Pers Diensten), die zich voornamelijk bekommert om de groeiende invloed van de overheid om de nieuwsmedia naar haar hand te zetten. Hij schreef er al eerder een boek over. Een tweede reactie komt van Leuvens hoogleraar Marc Hooghe, die de discussie van het Haagse binnenplein naar de Brusselse Wetstraat verplaatst. Ook hij was eerder betrokken bij een boek over de kwaliteit van het nieuws. Diegenen die zich na het lezen van dit symposium verder in deze materie willen verdiepen vinden de volledige referenties naar al deze geschriften achteraan.

Het zelfcorrigerend vermogen van de Pers

Herman van Gunsteren (hoogleraar rechtsfilosofie en emeritus hoogleraar politieke theorieën, Universiteit Leiden)

In de zomer van 2008 overleed Kees Lunshof. Hij was een gezaghebbend parlementair journalist van het dagblad *De Telegraaf*. Ook was hij voorzitter van het perscentrum *Nieuwspoort*, waar journalisten, lobbyisten, politici en ambtenaren elkaar off the record ontmoeten. Te zijner nagedachtenis organiseert Nieuwspoort jaarlijks de Lunshoflezing. Deze werd voor het eerst in december 2008 gegeven door Arthur Docters van Leeuwen. Iedereen in Den Haag die iets met Kees Lunshof had was daar; zelfs de minister-president maakte zich vrij om de overledene met een toespraak te eren.

Bij die eerste Lunshoflezing werd ik voor een jaar benoemd tot rapporteur Nieuwspoort om verslag te doen over het 'politiek/publicitair complex', een term afkomstig van de opdrachtgever. Op instigatie van de voorzitter van de Tweede Kamer Gerdi Verbeet werd de actrice Cox Habbema aangesteld om mij ter zijde te staan. Zij zou vooral op kwesties van presentatie en beeldvorming moeten letten. Tezamen schreven wij een verslag in boekvorm (*Pers-pectief op het politiek-publicitair complex in 2009*) dat we in november 2009 cabaretesk – met liederen, voorlezing, voordracht en debat – presenteerden bij de tweede Lunshoflezing die door Gerdi Verbeet werd uitgesproken. In het volgende geef ik een kort verslag

van onze bevindingen. Aangezien ik dit artikel alleen schrijf, doe ik dat in de ik-vorm, maar het gedachtegoed blijft van ons beiden.

Om een idee te krijgen van het productieproces van parlementair nieuws ben ik dagen gaan meelopen met een tv-nieuwsrubriek, een krantenredactie, een Kamerfractie, een voorlichter op een departement. Ik liep observerend rond in de Tweede Kamer, waar mensen mij gevraagd en ongevraagd hun eigen observaties, ervaringen en kleine geheimen toevertrouwden. Een jaar lang kijken, luisteren en lezen. Dat is minder objectief dan systematisch wetenschappelijk onderzoek, maar wel evenwichtiger dan louter extrapoleren uit opvallende incidenten, zoals in beschouwingen over het politiek/publicitair complex al te vaak gebeurt.

De meest verrassende bevinding van het onderzoek was dat het met de verhouding van media en politiek minder ernstig gesteld was dan veelal wordt beweerd. Deze conclusie dat het allemaal wel meevalt was mij niet welkom. Een wetenschapper kan meer eer behalen en indruk maken met een analyse van wat er structureel mis is en wat daaraan gedaan kan worden. Om de conclusie te ontcrachten ben ik al onze observaties van dit jaar nog eens nagelopen en heb ik me afgevraagd of het milde totaalbeeld eerder was ingegeven door mijn rozige vooringenomenheid dan door de feiten zelf. Ik zag dat er wel van alles mis ging, maar dat missers doorgaans ook worden benoemd en gecorrigeerd. Waarbij een criticus kan opmerken dat niet-benoemde missers buiten mijn gezichtsveld

blijven. Die kritiek klopt; ik heb dit jaar enkel gekeken naar wat zich aan de oppervlakte toonde – in de veronderstelling dat zich daar veel toont aan wie de tekenen weet te ontsleutelen.

Waar komt dat – in mijn ogen overdreven – beeld vandaan dat er met de relatie tussen politiek en media iets flink mis zou zijn? Klachten over de media komen vooral van politici zelf. Bij de tweede Lunshoflezing gaf Gerdi Verbeet daarvan een treffend staaltje: journalisten zouden Kamerdebatten zorgvuldiger en vollediger moeten weergeven. Politici betreuren dat hun werk in de pers niet adequaat wordt weergegeven en daardoor bij de bevolking ook niet voldoende overkomt. Ze hebben de pers nodig, niet alleen om hun boodschap bij de burgers te doen landen maar ook om hun eigen prestige en bekendheid te schragen. Wie in de media wordt genegeerd of gekleineerd heeft weinig kans op herverkiezing en herbenoeming. Als men zich voorstelt hoe de media eruit zouden zien als ze aan de wensen van de politici zouden voldoen, realiseert men zich al gauw dat dit, net als in sprookjes, leidt tot een vervulling van de eigen wens die een bezoeking blijkt te zijn: een Pravda-achtige pers die *his master's voice* weergeeft maar daarbuiten niet geloofd wordt. In de DDR, waar Cox Habbema lang werkte, ging iedereen prompt op margarine over als de krant zei dat je boter moest kopen.

Bezorgdheid komt ook uit de kring van journalisten zelf. Het voortbestaan van adequate verslaggeving over politiek zou bedreigd worden door commercialisering die zou leiden tot vluchtig werk, over-

schrijven en onvoldoende checken; door een overheid die via een wal van voorlichters, *spin doctors* en rechtszaken de pers naar haar hand probeert te zetten; en door de opkomst van internet- en burgerjournalistiek, horizontaliserende krachten waardoor het monopolie van de bestaande media wordt doorbroken. Het signaleren en uitspinnen van dergelijke bedreigingen voor de media komt helaas maar al te vaak neer op het generaliseren van spraakmakende incidenten en pannes. De veronderstelling daarbij is dat deze indicatief zouden zijn voor iets wat structureel mis is. Die veronderstelling wordt echter vaak niet systematisch getoetst. Een uitzondering vormt de onthutsende studie van Nick Davies *Flat Earth News* (London, Vintage, 2009). Zijn conclusies worden echter in Nederland door menig commentator klakkeloos onderschreven, waarbij de vraag of Engeland symptomatisch of juist een uitzondering is achterwege blijft.

Missers en ongerijmdheden in de politieke verslaggeving komen inderdaad voor, maar ze worden doorgaans ook spoedig opgemerkt en hersteld. Doordat de media divers zijn en elk een eigen herkenbare inbreng wil verwezenlijken, is het zelfcorrigerend vermogen van het politiek/publicitair complex verrassend goed ontwikkeld. Ik noem enkele voorbeelden.

Hypes zijn inherent aan de media: men groepeerd zich rond hetzelfde onderwerp waarover gepraat wordt. Ook al wil je het niet, je moet er aandacht aan besteden, omdat het de aandacht van anderen heeft. Hypes zijn hijgerig en selectief, ze negeren grote delen van de politieke agenda

en domineren de aandacht op punten die volgens velen van ondergeschikt belang zijn. Ze hebben echter ook positieve kanten. Doordat de aandacht gefocust is en ieder een eigen onderscheidende bijdrage wil leveren, zijn de onderlinge kritiek en correctie sterk ontwikkeld. Hypes, zoals bijvoorbeeld paniekverkopen op de beurs, worden doorgaans schadelijk geacht, omdat men achter elkaar aanloopt en het eigen oordeel tussen haakjes zet. Bij mediahypes geldt dit enkel voor de keuze van onderwerp, de bepaling van de agenda, maar hypes bewerkstelligen overigens juist een aanscherpen van het kritisch oordeel. Hypes hebben ook duidelijk negatieve gevolgen. De tijdsbesteding van Kamerleden en journalisten wordt sterk bepaald door de waan van de dag. Op dinsdagochtend wordt pas duidelijk waar het die week (dat wil zeggen tot donderdagavond) over zal gaan. Bestaande afspraken en onderwerpen worden daardoor vaak op het laatste moment opzijgeschoven. De vluchtigheid van de Haagse agenda maakt het bestaan van betrokkenen hijgerig en verschaft ze tegelijkertijd veel tijd die ze wachtend, in ledigheid of roddelend, doorbrengen. De incidentele bezoekers aan Den Haag voelen zich, net als de organisatoren van manifestaties daarbuiten, door de late afzegging geschoffeerd.

Politici en journalisten zitten soms zo dicht op elkaar dat ze als één pot nat overkomen. Maar betrokkenen zijn ook vrij om een gepaste afstand te herstellen, zoals in het geval van het Kamerlid Hero Brinkman die niet meer in Nieuwspoor wil komen teneinde zich tegen zijn eigen misdragen te beschermen. En

nauw contact dient nu eenmaal beide partijen. De politicus kan de receptie van zijn initiatieven aftasten en de journalist krijgt eerder dan concurrenten toegang tot nieuws. Zolang elk van beiden de vrijheid houdt om zich zelfstandig op te stellen is er weinig schokkends aan de hand. Het dicht op elkaar zitten maakt dat reputatie, wat er over je gezegd wordt, in het Haagse circuit wel erg bepalend is. Wie telt mee, en hoe zwaar, en wie eigenlijk niet. Hofhoudinggedrag, waarbij de een de ander waardeert en behandelt naar de mate van diens afstand tot het (vermeende) centrum van de macht, komt in Den Haag voor. Maar niet iedereen bleek eraan mee te doen. Hofhoudinggedrag is geen voorwaarde om in Den Haag te overleven, ja het werkt zelfs tegen je als je het te openlijk vertoont.

Bij de kranten moge bezuinigd worden, maar in de omvang van de Haagse staven heeft dit tot nog toe niet geleid tot een uitholling van het beroep. Er zijn veel parlementaire journalisten, meer dan dertig jaar geleden. We zagen velen van hen keer op keer de tijd nemen om te overwegen en te checken alvorens te publiceren. Kranten waren in 2009 nog steeds dominant: als zaken aan het licht kwamen stond bijna altijd krantenjournalistiek aan het begin van de onthulling ervan. Of dit zo zal blijven weet ik niet. Wel toonde zich een verschil tussen de oudere gevestigde journalisten, de mastodonten die aan hun vak verslingerd zijn, en de jongeren, die sneller van baan wisselen en naast de journalistiek andere interesses cultiveren. Laatstgenoemden bleken niet geïnteresseerd in bijeenkomsten als de Lunshofle-

zing. Eerstgenoemden, alsmede hoofden van voorlichting op de departementen, lieten zich constructief horen in een masterclass waarin ik mijn voorlopige bevindingen presenteerde.

Opvallend vond ik het gebrek aan waardering voor en kennis van het staatsrecht, dat toch de context verschaft waarbinnen de handelingen van politici en journalisten betekenis krijgen. Als een parlementair journalist een bepaald gedrag bekritiseert stelt hij, al dan niet bewust, dat dit strijdt met wat in de publieke sfeer passend, behoorlijk, is. De kritiek kan zich beperken tot wat als onverstandig geldt, maar betreft doorgaans ook zaken die niet zo zouden behoren te zijn, die volgens geschreven of ongeschreven staatsrecht buiten de orde verklaard dienen te worden. De betekenis van het handelen van Kamerleden en journalisten, van voorlichters en ministers, wordt door normen van staatsrecht bepaald. Journalistieke kritiek beroept zich hierop, ook als journalisten dit zelf niet helder beseffen. Ook hier vindt vaak correctie plaats. Minister Donner werd na een Kamerdebat door journalisten belaagd: “Meneer Donner, de Kamer heeft...”. Waarop Donner tot drie keer toe antwoordde met “Een wet wordt niet bij motie afgeschaft”. Na de derde keer drong het door.

Merkwaardig vond ik ook de algemene aanvaarding van regeren als problemen oplossen, als doelen stellen en die verwezenlijken. Daardoor komt de nadruk wel erg sterk te liggen op afrekenen. Terwijl ieder toch eigenlijk wel weet dat bij regeren het balanceren, het op de weg blijven,

vaak voorrang krijgt boven optimaliseren, je doel bereiken.

Al met al vond ik de toestand van het politiek/publicitair complex in Den Haag in 2009 niet alarmerend. Waarbij beseft moet worden dat ik me heb onthouden van speculaties over wat ons ten gevolge van internet, nieuwe media en bezuinigingen de komende jaren te wachten staat. Mijn taak was waarnemen en rapporteren. In 2009 liep veel wel goed en werden opgemerkte fouten vaak gecorrigeerd. Er zijn punten, zoals de waardering voor staatsrecht en de slordige tijdsbesteding, die voor verbetering vatbaar zijn. Ook zou het zelfcorrigerend vermogen van de media simpeler en dwingender geregeld moeten worden. De Raad voor de Journalistiek, waaruit overigens sommige mediaorganisaties zich hebben teruggetrokken, kijkt vooral naar de vraag of gedrag behoorlijk was. De kernvraag lijkt mij echter niet wat moreel of beroepsmatig laakbaar is, maar wat nodig is om het vertrouwen in de feitelijke waarheid van wat in de media wordt beweerd, dat burgers thans nog hebben, niet te verspelen. Moreel acceptabel gedrag van journalisten is op zijn hoogst slechts één van de factoren die dat vertrouwen bepalen. Ik onderneem samen met een hoofdredacteur van een krant een poging om in enkele eenvoudige regels te formuleren wat nodig is, wil de pers haar geloofwaardigheid bij de burgers behouden.

De ontvangst van de bevindingen van de rapporteur Nieuwspoort bij de radio en de schrijvende pers was geïnteresseerd. De vrolijk/nuchtere blik van een buitenstaan-

der werd verwelkomd. Echter niet altijd. In het blad van Nieuwspoord van december 2008 staat een interview met professor Joop van den Berg, waarin hij stelt dat "... de media, vooral als het om Haags nieuws gaat, censuur toepassen". Daarin neemt hij ook het onderzoek van Cox Habbema en mij en passant op de korrel. Nee, als Van den Berg hoort wat Herman van Gunsteren van de Haagse journalistiek vindt, dan denkt hij: een tikkeltje naïef. "Misschien was hij er te kort. En misschien heeft hij alleen met de serieuze journalisten gesproken, want die zijn er natuurlijk ook". Bovendien, zo vindt de hoogleraar, heeft hij best recht van spreken, want hij is zelf als journalist begonnen. Tja, heeft de keizer nu kleren aan of niet? Wie zal het zeggen, de buitenstaander met de naïeve blik of de ervaringsdeskundige? Of maken we er een samengestelde waarneeming van?

De persvrijheid erodeert

Door Frits Bloemendaal

(chef redactie Geassocieerde Pers Diensten)

Het was een lumineus idee van perssociëteit Nieuwspoord om eind 2008 een speciale rapporteur in te stellen die de relatie tussen pers en politiek moest gaan onderzoeken. De keuze voor Herman van Gunsteren en Cox Habbema bleek een schot in de roos. Hun eindrapport was niet alleen origineel maar ook buitengewoon verfrissend. Ondanks dat ze zich een klein jaar lang hebben ondergedompeld in de Haagse microkosmos, zijn ze toch buitenstaander gebleven.

Ze hebben zich er niet toe laten verleiden met de wolven in het bos mee te huilen. Die wolven zijn politici, bestuurders en adviesorganen van het Rijk, die al jaren klagen dat 'de media' het de bestuurders zo moeilijk maken en hen veel onrecht aandoen. Een van die wolven ben ik ook zelf, omdat ik in 2008 in het boek *De Communicatieoorlog* de schijnwerper juist eens op de andere kant heb gezet: op het politieke bestuur, dat naar mijn mening steeds meer greep op de pers probeert te krijgen.

Ik sta nog steeds voor die analyse en het zal dus niet verbazen dat ik de belangrijkste conclusie van Van Gunsteren en Habbema, dat het in de relatie tussen pers en politiek allemaal wel meevalt, niet deel. Zeker niet wat betreft het aandeel van de overheid (het hoofdthema van mijn boek) maar ook niet wat betreft de rol en positie van de pers. Als je zegt dat iets meevalt, is dat altijd in vergelijking met iets anders. Als Van Gunsteren en Habbema aan de slag zijn gegaan met de gedachte dat er een dramatische situatie was, kan ik me voorstellen dat dit hun conclusie is. Maar iets kan zorgwekkend zijn zonder al dramatische vormen te hebben aangenomen. Hoe eerder je daar de vinger op legt, hoe groter de kans dat je kunt bijsturen. Dat is in elk geval mijn bedoeling geweest met *De Communicatieoorlog*.

De kern van mijn betoog is dat het bestuur de laatste vijftien, twintig jaar in problemen is geraakt, omdat het sterk aan invloed, sturingskracht en gezag heeft ingeboet. Deels door externe oorzaken (internationalisering, individualisering) maar voor een belangrijk deel ook door poli-

tieke keuzen (privatisering, verzelfstandiging). Dat gebrek aan sturingskracht heeft het bestuur onzeker en angstig gemaakt en het zoekt naarstig naar middelen om het gezag te herstellen.

Een van de oplossingen is gevonden in de communicatie. Via controle over de informatievoorziening en beeldvorming hoopt het bestuur de controle over de samenleving te herstellen. Dat proces heeft een flinke impuls gekregen door het advies van de Staatscommissie Overheidscommunicatie, ook bekend als de commissie-Wallage, dat in 2001 is verschenen.

Het advies is een merkwaardig amalgaam: enerzijds bepleit het grote openheid, met als meest richtinggevende uitspraak: “De kennis van de overheid is ten principale van de burger”. Maar tegelijkertijd roept het de overheid op terug te slaan als de pers in “de slag om het publieke vertrouwen” de overhand dreigt te krijgen (dit laatste taalgebruik inspireerde mij mede tot de titel van mijn boek).

Juist dit laatste is gretig opgepakt. Het bood de geplaagde overheid de kans om het initiatief terug te winnen. Met het advies in de hand is de overheidscommunicatie op een andere leest geschoeid, waarbij pr-strategieën uit het bedrijfsleven als voorbeeld zijn genomen. Reputatie, imago en merk staan nu centraal. *Public branding* is inmiddels een ingeburgerd begrip. Geheel in deze lijn heeft het ministerie van Vrom zijn Voorlichtingsafdeling omgedoopt tot de Directie Concern Communicatie.

Aan de oorspronkelijke functies van de overheidscommunicatie, informeren, toelichten en verduidelijken, is er één toegevoegd: overtuigen. Niet openlijk – in de

principia van de overheidscommunicatie vind je daar niets van terug. Maar in de praktijk des te meer. De overheidscommunicatie, die (net als de overheid zelf) neutraal dient te zijn, is meer en meer verpolitiekt.

Vraag een voorlichter, die als ambtenaar het algemene belang zou moeten dienen, voor wie hij werkt, en hij zegt bijna altijd: de minister (of staatssecretaris). Na enig doorvragen noemt hij ook het ministerie. Een enkeling noemt de pers. Maar vrijwel nooit zal een voorlichter de burger noemen, terwijl die zijn salaris betaalt. Burgers hebben recht op eerlijke en volledige informatie, ook degenen die het niet met het beleid eens zijn.

Naast deze ontwikkeling, waarbij communicatie (eigenlijk gaat het niet om communicatie maar om zenden) een instrument is geworden om te overtuigen, om draagvlak te winnen, is er een andere, die nog zorgwekkender is: het onzekere bestuur verdraagt steeds minder tegenspraak. Dat uit zich onder meer in de verongelijkte reacties van het kabinet als het kritiek uit de Tweede Kamer krijgt, en in het afknippen van subsidiestromen voor milieuorganisaties, omdat die te lastig werden.

Maar ook de pers heeft er veel last van. Het wordt steeds moeilijker om informatie die een bewindspersoon niet goed uitkomt boven water te halen en pogingen om dat toch te doen roepen veel vijandigheid op. De kennis van de overheid mag ten principale van de burger zijn, maar de overheid blijft er bovenop zitten en houdt de deur dicht.

Een voorbeeld hiervan is de omgang met de Wet Openbaarheid van Bestuur, de

Wob. Ooit ingesteld om de openbaarheid van de overheid te vergroten. Jaren geleden al werd vastgesteld dat de Wob niet goed functioneerde. De overheid hanteert de wet veel te terughoudend (ongeveer de helft van de verzoeken om informatie wordt ten onrechte afgewezen) en zelfstandige bestuursorganen vallen er niet onder, terwijl dat volgens velen wel zou moeten.

In het kabinet-Balkenende II deed minister Pechtold een poging een nieuwe, ruimere wet te maken. Bij zijn ontslag liet hij een voorontwerp achter, dat later door zijn opvolgster Ter Horst in een diepe la is gedeponeerd omdat het veel te ver ging. Diezelfde Ter Horst rekte vervolgens de termijn waarbinnen de overheid op een verzoek moet reageren op, om te voorkomen dat de overheid een boete moet betalen wegens overschrijding van die termijn. Ze had natuurlijk ook maatregelen kunnen nemen om die termijn wel te halen.

Het tekent de gesloten, defensieve cultuur die in toenemende mate heeft postgevat bij de overheid, waarbij verzoeken om informatie als bedreigend worden opgevat: er kan alleen maar rotzooi van komen. Om diezelfde reden zijn de laatste jaren alle directe contacten tussen pers en ambtenaren ten strengste verboden. Zo wordt het journalisten steeds moeilijker gemaakt om informatie die men niet wil geven naar boven te halen.

Informatie die wel in het straatje past wordt daarentegen ruimhartig verstrekt. Maar niet dan nadat er eerst een communicatieplan is gemaakt. Daarbij wordt het meest geschikte medium uitgezocht, dat vervolgens het aanbod krijgt om het

goede nieuws exclusief te krijgen. Meestal zit er ook het aanbod bij om de verantwoordelijke bewindspersoon te interviewen, zodat die zijn of haar beleid goed voor het voetlicht kan brengen. Maar al te vaak zwichten media (ook kwaliteitskranten) voor deze verleiding en brengen ze niet alleen de 'primeur' maar ook het bijgeleverde roze kleurtje.

Dat brengt me bij de pers. Want ook daar heb ik meer zorgen over dan Van Gunsteren en Habbema, met name over de waakhondfunctie van de journalistiek. Juist in een periode waarin de informatie vanuit de overheid steeds meer wordt gecontroleerd en gestuurd, is tegenwicht nodig.

Door de golf van bezuinigingen in de pers moeten steeds minder journalisten die moeilijker bereikbare informatie vergaren. Het machtsevenwicht verschuift zo in het nadeel van de vrije pers, met op gemeentelijk niveau inmiddels dramatische gevolgen. Bij de parlementaire pers is de situatie gelukkig nog niet hopeloos. Maar journalisten kunnen nog wel meer tegenwicht bieden dan ze doen. In plaats van te zwichten voor de toegeworpen kluijjes en de spannende maar onbetrouwbare verhalen van *spin doctors*, zouden ze meer moeten vertrouwen op de eigen waarneming en op zoek moeten gaan naar informatie die men niet wil geven. Dat vergt professionele journalisten met grote interesse voor het onderwerp waarover zij berichten, en niet charlatans die naar het Binnenhof komen om politici voor schut te zetten. RTL Nieuws is wat mij betreft een lichtend voorbeeld. Hoewel veel kleiner dan het NOS Journaal, komt deze nieuwsrubriek met goed speurwerk en

grote vasthoudendheid keer op keer met onthullingen, zoals die over de Catshuisbrand en de kosten van het Koninklijk Huis. Dit ondanks massieve tegenwerking van de zittende macht (met name premier Balkenende).

Extra nadruk van de pers op de waakhondfunctie (naast andere functies) is in het belang van de democratie. Dat heeft niets te maken met cynisme of met een visie dat politici niet deugen. Degenen die dat beweren zijn bang dat een kritische pers het bestuur angstig en onzeker maakt. Maar dat was het bestuur om andere redenen al, en het als kasplantje behandelen terwijl het zelf hoge verdedigingswallen optrekt, lijkt me een slecht idee. Tegenspraak is de zuurstof van een gezonde democratie. Die tegenspraak moet komen van de pers, burgers, maatschappelijke organisaties en, niet in de laatste plaats, het parlement. Daarom zou juist dat parlement, dat als taak heeft de regering te controleren en zo nodig op de vingers te tikken, zich druk moeten maken over de erosie van de persvrijheid. Temeer daar het zelf ook te lijden heeft onder gebrekkige informatievoorziening door regeringen. Maar in de Tweede Kamer, die wordt beheerst door hermetische regeerakkoorden en de waan van de dag, is persvrijheid een thema dat slechts incidenteel aandacht krijgt. Ook daar vinden velen de pers al te lastig, zoals Kamervoorzitter Verbeet afgelopen november demonstreerde tijdens de tweede Lunshoflezing. Bij diezelfde gelegenheid werd het rapport Van Gunsteren en Habbema gepresenteerd. Van het zelf-corrigerende vermogen bij de pers, die zij uitvoerig beschrijven, had Verbeet weinig gezien.

Onder de stolp van de Wetstraat

Marc Hooghe (KULeuven)

Het beeld dat Herman van Gunsteren schetst van de Haagse zeden en gebruiken kan zonder al te veel problemen overgeplant worden naar wat er in Brussel gebeurt. Ook de Brusselse Wetstraat (de zetel van Kamer, Senaat en het kantoor van de Eerste Minister) kan beschouwd worden als een microkosmos, waar politici en journalisten soms wat al te gezellig bij elkaar op schoot zitten. Aan de ene kant leidt dat inderdaad tot een grote mate van transparantie, zoals van Gunsteren aantoonde. Franse journalisten proberen soms wanhopig te weten te komen wat de president zou kunnen gezegd hebben tegen de minister van justitie en wat de gevolgen daarvan zouden kunnen zijn voor de delicate machtsbalans binnen de regerende partij – gelukkig is de voorwaardelijke wijs in het Frans iets gemakkelijker in het gebruik dan in het Nederlands. In de Belgische politiek kan je er van op aan dat een dergelijk gesprek binnen de kortste keren uitlekt, zodat iedereen weet wat er juist aan de hand is.

Die geringe afstand tussen politici en journalisten heeft ook zijn charme, en het is wat je verwacht in een klein gezellig landje. “Het voetpad doen” is een geëigende specialiteit in de Belgische journalistiek, en nee, het is niet wat u denkt. Het betekent enkel dat bij elke politieke crisis het verzamelde gilde van de Wetstraat-journalisten op de stoep van de Wetstraat 16 gaat bivakkeren om daar uitspraken te ontlokken van de politici die in en uit lo-

pen. Er zijn weinig andere landen waar de afstand tussen journalisten en politici letterlijk zo klein is.

Politici weten natuurlijk perfect hoe ze hiermee moeten omgaan. Als ze echt niets willen lossen, dan laten ze zich gewoon met hun dienstwagen via de achteringang naar binnen rijden, ver weg van de camera's. Als ze wel het spelletje willen meespelen, dan wandelen ze quasi-achteloos en liefst met veel dossiers onder de arm de ambtswoning van de premier in of uit. Een dergelijke fysieke nabijheid is totaal ondenkbaar in Frankrijk of Duitsland, waar de verzamelde persmeute door de *security* op een veilige afstand wordt gehouden.

Ook hier kan de diagnose dus gelijklopend zijn: net zoals in Nederland bestaat in België wel degelijk een 'politiek/publicitair complex', zoals van Gunsteren het noemt. Beide partijen varen wel bij die knusse band. Journalisten kunnen stellen dat ze 'uitstekend geïnformeerd' zijn, terwijl politici steeds een bevriende journalist kunnen bellen als een lek strategisch noodzakelijk wordt geacht.

De cruciale vraag is echter wat de gevolgen zijn van die nauwe band tussen politici en journalisten voor de kwaliteit van de verslaggeving. Krijgen de inwoners van België de kwalitatief hoogstaande politieke verslaggeving waar ze in een democratie recht op hebben?

De Amerikaanse communicatiewetenschapper Robert Entman lanceerde enkele jaren geleden de theorie dat de president van de Verenigde Staten over het algemeen probeert zijn visie op Amerikaanse buitenlandse betrekkingen op te leggen aan de massamedia. Die *framing* wordt

dan opgepikt door de elitemedia die het dichtst bij het Witte Huis staan, vindt vervolgens zijn weg naar de journalisten die wat lager aangeschreven staan, en uiteindelijk beïnvloedt hij ook de publieke opinie in het algemeen. Dat soort samenzweringscomplotten is in de Belgische politiek echter al bij voorbaat uitgesloten, om de eenvoudige reden dat de Belgische politiek geen eenduidig machtscentrum heeft. Als een partij of een bewindsvoerder al zou proberen een 'frame' op te leggen aan de media, dan wordt dat moeiteloos doorgeprikt door de politieke concurrenten. Wat dat betreft is er dus geen bedreiging voor het politiek pluralisme binnen de Belgische pers. Terwijl de meeste krantenredacties dertig jaar geleden nog een duidelijk partijpolitiek profiel hadden, is dat nu grotendeels verleden tijd.

Het probleem van de Wetstraatjournalistiek ligt al evenmin bij feitelijke onjuistheden of fouten. Die blijven over het algemeen beperkt, en als ze voorkomen worden ze veelal op een correcte wijze rechtgezet. Het is intussen veertien jaar geleden dat een aantal kranten zwaar in de fout ging door ongecontroleerde roddels over het privéleven van een politicus te publiceren en sindsdien lijkt men daarin toch voorzichtiger geworden. Net zoals in Nederland bestaat er in België ook een Raad voor de Journalistiek, die kan optreden als een soort klachtenkamer. Wat opvalt is dat die klachten niet zo vaak betrekking hebben op het werk van de Wetstraatjournalisten die zich slechts zelden op kennelijke fouten laten betrappen. Het overgrote deel van de klachten heeft te maken met het werk van lokale correspondenten, die wat al te voortvarend op-

treden bij het verslaan van spectaculaire voorvallen in hun gemeente.

Al bij al moeten we dus tot de conclusie komen dat het nog relatief goed gaat met de kwaliteit van de politieke verslaggeving in België. Politiek nieuws krijgt naar verhouding ook bijzonder veel aandacht in de Belgische media. Een beetje cynicus zou natuurlijk kunnen stellen dat er nu eenmaal heel veel politiek nieuws is in België, dat dan ook nog eens behoorlijk dramatisch kan zijn. Maar zelfs in 'normale tijden' (laten we maar teruggaan naar de jaren voor 2007) krijgt de politiek ruim aandacht, ook in de zogenaamde populaire dagbladen. Tabloidkranten uit Duitsland, Groot-Brittannië of Italië zien er geen graten in om hun kolommen te vullen met allerlei spectaculaire nieuwtjes en foto's uit de showbusinesswereld. In vergelijking daarmee zijn *Het Laatste Nieuws* of *Vers l'Avenir* toonbeelden van journalistieke ernst. Op de Belgische krantenmarkt halen de kwaliteitskranten een ruimer marktaandeel dan gebruikelijk is in de meeste van onze buurlanden. Ook bij de audiovisuele media zijn er weinig of geen landen waar de openbare omroep zo'n groot marktaandeel bestrijkt als in België. Door dit alles blijft de toonzetting van de Belgische politieke journalistiek een stuk ernstiger dan het geval is in andere landen.

Internationale vergelijkingen vallen dus steevast gunstig uit voor onze vaderlandse journalistiek en er zijn niet dadelijk voorbeelden te vinden van landen waar het beter gaat. Uiteraard heb je in de Verenigde Staten hypergespecialiseerde tv-kanalen die bijna continu doorwrocht politiek nieuws uitzenden, maar het be-

reik van C-SPAN en PBS is zo beperkt dat hun activiteiten geen enkele invloed hebben op de manier waarop de *mainstream* media functioneren. Vandaar dat in Vlaanderen terecht de optie werd genomen dat de openbare omroep geen *high brow* getozender mag worden, maar wel degelijk een zo ruim mogelijk publiek moet proberen te bereiken.

De rapportcijfers mogen dan relatief goed zijn, zeker in vergelijkend perspectief, maar dat belet niet dat er voortdurend kritiek blijft komen op het functioneren van de Belgische journalistiek. De meest duidelijke vertegenwoordiger van deze kritische stroming is de Utrechtse hoogleraar Geert Buelens, die vorig jaar een opgemerkt essay publiceerde waarin hij waarschuwde voor de verkleuterung van de journalistiek. We hebben net al gezien dat de analyse van Buelens gedeeltelijk fout is: de Belgische journalistiek doet het helemaal niet slechter dan die in andere landen. Maar wanneer je het bekijkt vanuit een wat ruimer tijdsperspectief, dan zijn er wel degelijk zorgwekkende evoluties. De aandacht voor buitenlandse verslaggeving wordt systematisch kleiner, en de media gaan zich meer en meer terugtrekken onder de eigen kerktoren. Buitenlands nieuws komt eigenlijk enkel nog aan bod als er toch maar Belgen bij betrokken zijn.

Dat zich terugtrekken op de eigen vierkante centimeter heeft ook een ongewenst bijeffect: alles wat er gebeurt op die ene stoeptegel wordt hyperbelangrijk en wordt niet langer in een juiste, historische context gezien. Van Gunsteren klaagt heel terecht aan dat journalisten nu gemakkelijk meestappen in politieke hypes, en

juist sterk bijdragen aan het ontstaan van die hypes. Als we de media mogen geloven, dan staat er tegenwoordig in de Belgische politiek een nieuwe messias op, die onze samenleving naar het beloofde land van melk en honing zal voeren. Twee jaar of een verkiezingsnederlaag later wordt die heiland echter weer moeiteloos afgebrand. De media lijken geen geheugen meer te hebben, en daar is een eenvoudige economische verklaring voor: een geheugen is nu eenmaal duur. Op de meeste redacties heeft men de 55+-ers vervroegd laten uittreden. Ze moeten immers meer betaald worden dan de jonge ambitieuze journalisten en ze zijn ook een stuk minder flexibel als er weer eens een nieuw marketingconcept moet worden uitgetest. Die nieuwe journalisten krijgen bovendien steeds minder de kans zelf kennis te verwerven en een specialisatie op te bouwen, omdat er op de redacties steeds meer in termen van kortetermijnrendement wordt gedacht. De rendabiliteit van de kranten staat sterk onder druk, en in die omstandigheden is het een stuk moeilijker om een journalist twee weken naar Brazilië te sturen om een diepgravende reportage te maken over de vraag wat er in dat land nu veranderd is na acht jaar Lula da Silva als president. Het is veel goedkoper zich gewoon te laten meeslepen in een goedkoop mediarelletje over de kledingstijl van een pas verkozen senator – daar hoef je immers geen achtergrondkennis voor te hebben.

Het voortdurend versterken van de ‘waan van de dag’ is daarom een bewuste mediastrategie: het is de goedkoopste manier om de krant elke dag gevuld te krijgen en het laat de mediabedrijven toe

sterk te besparen in de deskundigheidsopbouw van hun werknemers. Maar tegelijk zijn de maatschappelijke kosten van deze besparingsmaatregel immens. De Leuvense socioloog Luc Huyse waarschuwde vijftien jaar geleden al voor de gevolgen van steekvlampolitiek, waarbij politici voortdurend van het ene brandje naar het andere hollen. De situatie is er sindsdien niet op verbeterd. Zowel in Nederland als in België zijn de politieke verhoudingen een stuk volatieler geworden, in die mate zelfs dat de bestuurbaarheid zelf van de twee landen in het gedrang lijkt te komen. Door gewillig van de ene hype op de andere te springen werken de media volop mee aan het versterken van die volatilititeit. Er is niets op tegen dat journalisten zo getrouw mogelijk proberen te registreren wat er leeft bij de publieke opinie, maar als dat er op den duur toe gaat leiden dat de bestuurbaarheid van het systeem zelf in het gedrang komt, dan zijn we bijzonder ver weg van huis.

Uitleiding

Peter Van Aelst (Universiteit Leiden)

Van Gunsteren stelt dat het met de werking van de Nederlandse politieke journalistiek en de relatie media-politiek wel meevalt. Bloemendaal merkt op dat Van Gunsteren niet uitdrukkelijk specificeert met wie of wat hij vergelijkt bij deze stellingname. In vergelijking met het buitenland? Van Gunsteren stelt terecht dat een boek over de situatie in Groot-Brittannië niet zomaar naar de Nederlandse context mag en kan vertaald worden. Hooghe treedt hem

daarin bij door te stellen dat studies over de relatie tussen media en politiek in de Verenigde Staten een beperkte relevantie hebben in een land als België. Het valt dus wel mee in vergelijking met onze grote Anglo-Amerikaanse broers. Misschien valt het wel mee in vergelijking met vroeger? Gevoelens van heimwee naar de dagen van de verzuilde pers die aan de politieke leiband liep zijn de deelnemers aan het symposium vreemd. Nee, vroeger was het niet beter. Allicht is de conclusie dat het wel meevalt, vooral in vergelijking met de verwachting, die ook leeft bij menig bezorgd nieuwsconsument, dat de situatie dramatisch zou zijn. Maar om het met de woorden van Bloemendaal te stellen: "iets kan zorgwekkend zijn zonder al dramatische vormen te hebben aangenomen". De zorg van Bloemendaal situeert zich voornamelijk op het vlak van een groeiend 'communicatieapparaat' dat de overheid steeds drierster inzet om de waarheid naar haar hand te zetten of juist om toegang tot informatie te verhinderen. Het valt op dat Hooghe niet zozeer deze 'communicatieoorlog' tussen journalisten en politici (+ voorlichters) benadrukt, maar eerder de al te knusse band tussen beide. Is de Belgische situatie dan zo verschillend van de Nederlandse? Allicht niet. Mogelijk wordt de relatie tussen journalisten en politici in beide landen gekenmerkt door permanente strijd en informeel broeder-

schap. Beide hebben elkaar nodig, zoeken elkaar op, maar zijn ook permanent ontevreden over elkaar. Volgens Van Gunsteren moeten we ons pas echt zorgen maken als de politici niet meer klagen over de politieke berichtgeving. In dat opzicht is het misschien ook gezond dat journalisten klagen over de macht van de politiek in de strijd om de informatievoorziening. Het betekent alvast dat noch media, noch politiek de relatie domineren. Deze ietwat geruststellende conclusie weerhoudt ons er echter niet van waakzaam en kritisch te blijven ten aanzien van onophoudelijk politiek gespin (Bloemendaal), groeiende steekvlampolitiek (Hooghe) en de tanende kennis van de politieke spelregels onder journalisten (Van Gunsteren).

Bibliografie

- Bloemendaal, F. (2008). *De communicatieoorlog. Hoe de politiek de pers in haar greep probeert te krijgen*. Amsterdam: Ambo.
- Hooghe, M., De Swert, K. & Walgrave, S. (Eds.) (2007). *De kwaliteit van het nieuws. Kwaliteitsindicatoren voor televisienieuws*. Leuven/Voorburg: Acco.
- Van Gunsteren, H. & Habbema, C. (2009). *Perspectief op het politiek-publicitair complex in 2009*. Amsterdam: Van Gennep.